

čenství (2), ba že může mít své insitní preference (1), jak dosvědčují např spontánní redaktorské či šéfovské zásahy do cizího textu Tyto „nepředpokládáné“ prvky jazykového vědomí pak jejich nositel reflektuje či nereflektuje, vypořádává se s nimi nebo nevypořádává, při jeho volbách jazykových variant jsou nebo nejsou ve hře (do jaké míry?), a to jak obecně, tak u jednotlivých jevů Při vyplňování položek dotazníku musíme připočítat momentální psychický tonus, soustředění, individuálně krajně různou míru stresu z komunikační situace zkoušky a působení dalších, obtížně zjišťovatelných a tím obtížněji měřitelných či dokonce usměrnitelných faktorů Tolik k některým problémům řekněme praktickým

Horeckého koncepcí má však i zásadnější slabinu teoretickou Je budo vána na odstupňování racionality vztahu k jazyku předpokládá, že emotivní vztah je nepřímý úměrný racionálnímu a že voluntativní vztah (můžeme-li interpolovat) jde s racionálním ruku v ruce To však evidentně neplatí ani pro všechny respondenty, ani pro všechny posuzované jevy Racionalita předpokládá reflektovanost už v předchozím odstavci jsme připomněli, že reflektovanost není totožná s přítomností ve vědomí Ve vztahu k jazyku je i u školných jazykovědců zastoupena nejistota, nepevnost, pocitovost, neformulova(tel)nost, nerozhodnost — zkrátka ne-vědomí nebo právě jen *povědomí* Tento výraz pokládám za šťastnější než ono vědomí (Bewußtsein) *vědomí*, např že jsem nebo že (ne)mám 100 Sk, je co do kvality jiné než *povědomí*, kdo byl Pipin Krátký a kdy žil, nebo zda je náležitější tvar *Vršovícům* nebo *Vršovícím*, *omáček* nebo *omáčiek* Zejména běžný, teoreticky nevyzbrojený uživatel (spisovného) jazyka nemívá jasno ani o obsahu, ani o zdroji svých postojů (srov Daneš, op cit) Převažuje u něho *operační vědomí* o jazyku nějak s ním zachází, ale je těžké dostat z něho proč, proč právě takto, zda vždycky stejně, kdy jinak atd

Kamenem úrazu dotazníkových šetření o normě je, že vyžadujeme hodnocení něčeho, co si respondent mnohdy poprvé uvědomuje právě až nad dotazníkem, co není zvyklý vnímat a reflektovat, žádáme ho, aby zaujal postoj, který třeba do té doby vůbec neměl Respondentovo operační vědomí může najít přinejmenším tři únikové cesty

1) Mnoho lidí má habituální těžkosti při řešení nových situací utíkají se na radu ke kolegům, shánějí analogie a precedenty O jejich vlastním myšlení se nic nedovíme, protože se „nekoná“, ba hůř dovíme se závěr, o kterém není zjistitelné, byl-li nebo nebyl-li plodem vlastního respondentova hodnocení.

2) Řada lidí si rozhodování a posuzování — pokud jde např o ty *omáčky* — usnadní např modelem „Nuž ja napíšem trebárs *omáčiek*, ved napokon o mč nejde“ A opět není zjistitelné, zda k tomuto úniku došlo či ne Tohoto problému nás nikterak nezbaví citovaná otázka po přístupu k vypl-

ňování cizí žádostivý respondent prohlásí plod svého úsilí za dobře uvážený a podložený znalostí spisovné normy, a naopak hloubavému člověku může připadat, že i po pečlivém *zvažování* v podstatě vyslovil soudy iracionální (a z našeho předchozího výkladu je zřejmé, že někde možná bude mít dokonce pravdu — jenže kde ano a kde ne?)

3) V některých případech respondent nevědomky, z nepozornosti, ba možná z prestižních důvodů i vědomě, zalže Z mých vlastních zkušeností s dotazníky mohu uvést, že respondentu nezřídka volili soud *tento tvar bych použil raději než ten, který musím podle pravidel* o podobách, které kodifikace povoluje — jenže respondent kodifikaci neovládal (K citované položce slovenského dotazníku rozumíme si s respondenty v tom, co jest *spisovné, spisovnosť?*) Jiný případ lhaní nebo aspoň nepravděpodobnosti. o pravopisných variantách *tema — téma — thema — théma* se uživatelka („žena z lidu“) vyjádřila, že sama aktivně používá tu čtvrtou, je důvodně podezřelá, že ono slovo nikdy sama nenapsala, a pokud by psala, asi by jí líná ruka sotva dovolila psát neslyšené *h* a ještě navíc délku *théma* jí však pravděpodobně připadalo nejvznešenější, nejspisovnější, nejprestižnější — A ještě jednu vousatou anekdotu dialektologickou *Cože, tvrde t' To bych já nikdy neřekla* (Ovšem, pro respondentku nebylo *t* tvrdým, ale normálním *t*)

Přijmeme-li vědecky zcela adekvátní axiom, že respondent neuvádí v dotazníku své názory a fakta, ale svá *hodnocení* názorů a faktů (tedy v mnoha případech *sebehodnocení*), dojdeme až k pochybnostem o vypovědní hodnotě sociometrických položek dotazníku Ptáme se např, kde se respondent narodil, kde vyrůstal, s kým žil a žije atd Víme o Moravanech, kterým po půlroce na pražské koleji doma (právem) vyčetli, že se popražštili, a víme o ženě, která po čtyřiceti letech v Praze mluví s výraznými prvky nářečí rodného Valašska Tady hraje velkou roli ryze individuální a dotazy stěžejí zjišťovatelná adaptabilita až submisivita, či naopak rezistence a sebesprosazování takže tři respondenti, kteří uvedli tytéž údaje o nějakém faktoru (region, sociální skupina, povolání), mohou jím být ovlivněni silně, mírně nebo vůbec ne, přitom jejich soudy o jazyku, sebehodnocení a vlastní jazyková praxe se mohou lišit až *diametrálně* Také odpověď na otázku, jak moc kdo čte nebo píše, je pro mnohé respondenty záležitostí spíše prestiže než pravdy o sobě samém A což údaj o vzdělání? Známe středoškoláky, kteří díky potřebě sebezvzdělávání (ba už samou touto potřebou) předčí, bohužel, mnohého „papírového“ vysokoškoláka

Krajní metodický pesimismus nás na teoretické rovině dovede ke gorgiovské triádě Respondenti o jazyku nic nevědí, a kdyby něco věděli, nedokázali by to v dotazníku uvést, a kdyby přece něco uvedli, nebudeme to umět vyhodnotit Naproti tomu v praxi lze stěžejí předpokládat, že by rozhodující